

Nies cant e nos componists

Objekttyp: **Chapter**

Zeitschrift: **Romanica Raetica : perscrutaziun da l'intschess rumantsch**

Band (Jahr): **13 (1998)**

PDF erstellt am: **19.09.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

4. Nies cant e nos componists

(En: Calender Romontsch, tschienavla annada, 1959, 305–317)

Quella contribuziun d'avon 38 onns fa negina pretensiun a rigurusa re-tscherca. Ella vul punctuar la lavur prestada dals pioniers de composiziuns ed ediziuns de canzuns per chors virils e mischedai, co els han luvrau senza relasch el senn della renaschientscha romontscha. Ils fatgs serestren-schan agl intschess renan. L'Engiadina ei ida – da sia vart – la medema via.

Il cant de nos chors ei in imposant factur el ravugl de nos sforzs en fa-vur dil manteniment de nies lungatg.

Biars elements ein cumpigliai en quei sladau cunfar cultural musical. All'entschatta stattan ils poets e translataiders. Els ein quasi nuncritica-bels, demai ils componists cun egl pitgiv, bunamein cativ, sin tscherca a buns ed adattai texts per la composiziun. Ils texts poetics ein gie ils schendradars de lur fantasia e scarplida musicala. Beinduras vegn denton era suttamess al componist la viarva e maglia per la lavur compositoria. Quei vala cunzun per cantadas e festivals musicals. El sa denton pretender midadas tenor siu gust, gie perfin snegar sia lavur.

Ils elements executivs! Ils dirigents, la nundumbrevla schurma de can-tadurs en tuts registers, san eleger, prender ni schar ded exercitar ina com-posiziun u l'otra!

Criticaï en concerts e sin fiastas vegnan quasi mo ils chors ed ils diri-gents. Co ein els, pronunziand bein ed endretg la viarva, el cass de baghe-giar la canzun e de tarmetter en uniun perfetga lur products harmonics e melodics viado ell'aria acustica – tochen alla fina ureglia critica digl au-ditori?

Sco il poet cun ses plaid, sbriga era il componist il bia da nauscha cri-tica davart il public e dils derschaders. Exponi ein ils chors ed il dirigent.

Ils poets lein nus schar star graderi! Mo fuss ei buca indicau che der-schaders ni autras autoritads competentas fagessen beinduras menziun po-sitiva, surtut era negativa leu nua che mediocradads semuossan en harmo-nia. Delicata caussa! Mo cun maniera ei era la critica rigurusa positiva. In tal proceder savess cul temps evitar composiziuns senza gronda valeta artistica. Luvrar in entir unviern en in chor cun tuns e suns de sterpa? Per fortuna vein nus ina partida oreifers e capavels componists per nossa can-zun romontscha.

Entgins patratgs e fatgs senza malart

In program de cant digl onn 1839 stat avon mei. Siu tetel ei: *Liederfest in Graubünden*. El dat ordas organisatoricas als chors de Cuera e contuorn. A mesa las diesch han ils cantadurs ded esser ella Cuort della scola cantonala (da lezzas uras giu el marcau) per serender allas 10 precisas ella baselgia de Sogn Martin. Leu vegn dau quei gi in concert de chor viril, suandaus d'ina part pli concertanta de chors mischedai cun composiziuns da Händel e Haydn. Suenter veglien cantaduras e cantadurs jasters ira ell' *Ustria dil zenn* ad in gentar communabel. A mesa las duas de quei 7 de fenadur han tuts puspei de serimnar ella Cuort per spassegiar da cuminonza viado silla prada. Leu cantan ed exerciteschan ils differents chors igl emprem dapersei en loghens e posts destinai gia ordavon. Vonzeivi cloma in bransin ensemen tuts per cantar de cuminonza. Aschia vai tut suentermiezgi! Allas sis seradunan tuttas las suprastonzas per far cussegl e deliberar las fatschentas digl onn. Legend quei program ein ins veramein transportaus anavos en temps daditg vargai e satrai. Da quellas uras – avon 120 onns – entscheiva nossa canzun chorila a fitgar pei ed a pigliar ragisch era el Grischun. Gruppas de cantadurs vegnan tscheu e leu ensemen per cantar canzuns. Nossas gasettas rapportan gia 1830 che umens de Maiafeld e dils 5 vitgs serimnavien per cantar da societad. E gia lu ha ei dau vehementas dispetas, schebein era il cant mischedau dueigi vegnir cultivaus e promovius, sch'i seigi dueivel e prudent de trer tier dunnauns al cant profan, debattas de principi e de pratica. Fetg baul seregheglia igl interess pil cant choril era en Schons ed en Tumliasca.

Per capir igl entir moviment de nos chors ed il svilup de nies cant, stuein nus ira aunc in pass pli anavos. Alla testa de tut auda in num della Svizzerza bassa, il bab della canzun de chors *Hans Georg Naegeli* (1773–1836). A Turitg vev'el fundau 1805 in institut de cant cun in chor mischedau. 1810 lavura el era cun in chor viril e fundescha 1824 cun auter num ad interim il Chor viril de Turitg che exista aunc oz. Hans Georg Naegeli ha cun sias tschiens e tschiens canzuns componidas per chors, cun ovras metodicas e referats animau dapertut de fundar uniuns

de cant. Il Grischun romontsch e tudestg han gia baul fatg l'enconuschientscha cun sias canzuns. El concert sura menziunau digl onn 1839 eis el representaus cun duas canzuns. Naegeli ei era s'occupaus fetg della canzun per scolas. L'idea dil cant scolastic veva el surpriu da Pestalozzi. Che ils Romontschs enconuschevan ed apprezzavan siu moviment e siu cant dat denter auter perdetga la translaziun ed ediziun de 20 canzuns da *Naegeli* per cant elementar en scolas entras *Beat Liver*, predicatur a Ziraun. Quellas bunas versiuns en sursilvan dateschan digl onn 1837, in onn suenter la mort de H. G. Naegeli.

Chors e cantadurs ein sereghigliai avon che la formaziun ded uniuns de cant pli vastas sefetschien valer. Igl emprem semova il singul cun sia idea, las tendenzas ston semarmenir, il singul chor crescher! Pér lu sa ina voluntad pli ferma e generala tschaffar il daventau e reunir las forzas. L'Uniun svizzera de cant viril vegn fundada 1842, quella per chors mischedai pér gitg gitg suenter. El Grischun vegn l'uniun cantonala de cant reconstituída 1866. Igl emprem rapport cantonal datescha digl onn 1867 en connex cull'emprema fiasta cantonala a Glion. Ella porta gia ina critica dils derschaders. La secunda fiasta cantonala ha giu liug ad Aschera 1869. Ella dat aunc pauca nova de cant romontsch. Mo l'Alpina de Flem vegn cun ina canzun romontscha; dus onns avon a Glion vevan plirs chors eligiú canzuns romontschas: il chor viril de Flem, Mustér, la Ligia Grischa, il chor mischedau de Flem, la Ligia de Porclas e Sagogn. Mo gia 1875 alleghescha il rapport cantonal per Samedan buc ina canzun romontscha.

L'emprema fiasta districtuala en Surselva ha giu liug a Vuorz 1868. Dapi lu hai dau 32 de quellas, la davosa 1957 a Glion, che astga segloriar d'haver giu las pli biaras fiastas de cant el district Surselva. Igl emprem rapport districtual datescha pér d'anno 1888 cun caschun della 10. fiasta districtuala a Glion. Las remarcas della giuria ein generalas e fan ni mal ni bein als cantadurs. Ei fuss stau grev de giudicar auter che alla buna! Mo paucs chors vevan presentau als derschaders lur partituras, ton ch'ei fuss stau grev de dar criticas detagliadas e rigurusas. Pér a Trun 1879 hai dau vera critica ed a Vella 1900 vegni cantau l'emprema gada cun classificaziun stricta.

Nus vesein ch'il cant viril e mixt en nies cantun e sin in-tschess romontsch era igl emprem tut auter che manifestaziun de lungatg romontsch. Igl entusiassem per il cant ha tut autras ragischs. Igl ei ina ferma expressiun d'uniun viers in ideal patriotic decantaus en plaid e canzun. Ualti spert, schegie falombramein, entscheiva la lutga en favur dil text e dil lungatg romontsch. 1852 vegn la *Ligia Grischa* a Glion fundada. Era ella conta per igl emprem pli bia tudestg che romontsch. Mo sin palancau federal muoss'ella gia dall'entschatta enneu sia vera colur e derivonza, per l'emprema gada a Berna 1864 cun la canzun *A Trun sut igl ischi*, cun text e musica da *Gion Antoni Huonder* e musica d'*Ignazi Heim*. La canzun vegn cantada cun grondius success. Per realisar la canzun de text original romontsch duvra'ei relaziuns cun buns componists d'alters lungatgs, havend negins ell'atgna tiara. Quels stuevan haver simpatia tut aparti per nies lungatg strusch enconuschents dalla tiara oragiu. Per interpretar endretg il text stuevani morder viaden en lungatg e character romontsch senza remischun. Pli cumadeivel era de surpender entir ed entratga la canzun jast'ra, cun pial e cuagl, e quei daventava traso e senza gronds scrupels. Il cant era buca vegnius tier nus culla voluntad de daventar romontschs! La canzun vess perfin saviu vegnir in prigus factur de tudestgaziun per nies pievel. Ils buns transladers e vertiders de texts sin canzuns jastras gia existentas eran aunc buca fatgs. Els ein arrivai pli tard bufatgamein e fatg savens lavur perfetga. Per las canzuns originalas muncavan all'entschatta buns texts. Ei muncava pli u meins tut: componists indigens, transladers e poets. Ed il tschaffen per cantar carscheva ad in crescher! Il lungatg romontsch da quei temps era gie plitost en decadenza, ton ch'igl ei buca de far curvien ch'in bein cultural transplantaus entirs ed entratgs dalla bassa, anfla buca tuttenina la via segira viers siu sublim intent. En tons e tons cass muossa la historia de nies lungatg che novs moviments tratgs viaden en nossa castga muntogna setransformeschan cul temps radicalmein. La forza d'assimilar, de far dretg il spért jester a nossas isonzas e fuormas, a nies sentiment, ha era cheu buca munchentau, anzi fatg honor a nossa tradiziun. Fetg gronda art e part a quei interessant ed impurtont svilup

musical romontsch han ils poets romontschs giu. Per plirs motifs savein nus buca undrar els en quest liug sco quei ch'ei descha ed havess tucchau. Senza offender tuts ils auters impurtonts furniders de texts e poesias, numnein nus cheu ils dus pli gronds all'entschatta dil moviment: *Alfons Tuor* e *Flurin Camathias*. Cunzun all'entschatta daventavan beinduras nos componists era *poets* per munconza de megliers della plema.

El dir combat della transformaziun, de svilup e salvament della canzun romontscha per nos chors ein cunzun enzacons umens sepostai cul halumbard enta pugn e battiu da tutta forza. Els merettan noss'attenziun, nies engraziament.

In dils pli gronds cantadurs, componists ed arranschaders de nossa canzun romontscha ei stau senza dubi, en spért e pratica, *Georgius Schmid de Grüneck* (1851–1932), dapi 1909 uestg de Cuera. Da siu slontsch dattan perdetga sias interessantas canzuns messas en currella dapi igl onn 1887 epi surtut l'ediziun dellas *Flurs alpinas*, 1906. Igl ei il cudisch de canzuns il pli patriotic ch'ils Romontschs possedan. Ina de sias empremas composiziuns ei in *Veni creator* digl onn 1874, fatgs cun 23 onns. Pli tard survegn el in vestgiu romontsch d'Alfons Tuor: *La patria ferma e salva fai*. Aunc oz vegnan sias canzuns e composiziuns latinas cantadas bugen e savens. Mo pli impurtonta para a nus sia ovra profana musicala. Tgi de nos cantadurs romontschs enconuscha buca la viarva franca ed il ritmus marcant della canzun: *Il paun palus* (1888), d'in *Gieri de Frundsbers* (1900), *A Tgalavaina*, culs plaids: *Udis il clom tras la vallada*, da Alfons Tuor? La vigur de Georgius Schmid de Grüneck ei sco fatga per interpretar texts e poesias de nos heroxs e conts, cunzun vers ruclai dalla plema de Muoth. Il grond anim per la canzun ed il cant romontsch restan vivs enten el per veta duronta. L'aulta clamada sacerdotala ha silsuentter impediù creaziun abundonta e moviment musical pli vast.

Il num de *Bab della canzun romontscha* per nos chors, metreta senza dubi nies *Hans Erni*, naschius 1867 a Trin ed oz secasaus a Tavau. Ils prighels della canzun tudestga per nies intschess romontsch ha el viu clar. Per cunterfar a quei pernizius svilup, cunterpona el al tudestgem la sempla canzun original romontscha. Sco negin auter ha el capiu de realisar composi-

ziuns ed ediziuns per retener in svilup jester schi fasierli per nus Romontschs. Cun chors de savens mo 15–25 cantadurs stueva il tip della canzun popularisonta predominar. Cun sias 300 canzuns originalas per chors virils e mischedai ha el tuccau la gesta noda en tun e factura. *Il pur suveran* ei bein la canzun la pli romontscha che nus possedein. Sias 8 ediziuns della *Surselva* che entscheivan a comparer 1898, il medem onn della Crestomazia da Decurtins, han favorisau grondamein il moviment de nies cant. Ils merets de Hans Erni ein vegni presentai a nos cantadurs e cantaduras gia avon onns e da buns enconuschiders de siu art. 1957 ha Erni saviu festival da Nadal siu 90avel di de naschientscha. Cun quella caschun ha la Ligia Romontscha ediu ina scartira festiva: *Veta litteraria, ovra musicala*. Hans Erni ha era descret sez sia veta en *Regurdonzas* 1954. Da sia gronda lavur de pionier e de componist romontsch vegn nies pievel, cunzun quel della Surselva, digl intschess renan, a seregurdar adina.

Sper quels dus gronds campiuns della composiziun e canzun romontscha astgein nus buca emblidar ina partida meriteivels fuolavias e gidonters. *Gion Antoni Bühler* vegn secapescha mai a vegnir emblidaus sco novellist e grond animatur dil moviment romontsch. Sias stentas musicalas denton han oz per gronda part mo impurtonza historica. La scrutinaziun historica sa savens rugadar e metter alla glisch bellezias zuppadas ed emblidadas memia spert en truccas ed arcuns. Quei nunstunclenteivel um ha componiu in cudischet de canzuns per las scolas gia 1857. Anno 1865 suonda in per chor viril, 1870 per chors mischedai. La davosa collecziun dils 1885 per chor viril drova siu lungatg de fusiun. En tut quella lavur ha el buca mo sentiu igl urgent basegns d'ediziuns, mobein era sez scaffiu in triep composiziuns original romontschas. L'ediziun de 1885 dat buca meins che 13 composiziuns de si'atgn'imaginaziun ed il bia cun agens texts. Ella cuntegn era gia pliras interessantas composiziuns da *Otto Barblan*, gest eligius per igl onn 1885 instructor de cant e musica alla scola cantunala. – Secapescha che era Hans Georg Naegeli ei representaus en quella tschécca ediziun.

Da quei temps stev'ei buca propi bein culla canzun romontscha, cunzun en concerts e sin fiastas districtualas. De quella

munconza dattan perdetga biaras notizias en gasettas e programs e rapports. La giuria della fiasta cantonala a Samedan digl onn 1875, dalla quala era Gion Antoni Bühler fageva part, manegia laconicamein, ch'ei fussi meglier sch'ils cantadurs romontschs setenessien pli fetg cun canzuns de text romontsch. Mo pér entuorn 1900 vegn ei considerablamein meglier en quels graus. Il grond meret per quella midada ha segiramein Hans Erni. Ch'il cant sco tal hagi fatg gia baul progress era en Surselva, relata il rapport della fiasta cantonala a Glion dils 1867. In tal compliment della dertgira, dalla quala ils professers J. A. Held, J. H. Schällibaum e G. A. Bühler fagevan part, secloma: «*Considerond la gronda frequenza e las prestaziuns, savein nus buca far cunmeins che de ludar slonsch e temprà dell'Uniun de cant da leusi en Surselva; quei vala cunzun per la part sut (La Foppa). Nus sperein senz'auter che era la part sura vegni a sesviluppar adina pli e pli en quella direcziun e che auters districts de cant imiteschien quei exempel.*»

Suenter quei pign excuors returnein nus a nos representants minurs della canzun romontscha. Alla veglia generaziun de Glion ei aunc oz en memoria *Murezi Maggi* (1866–1920), uerbel organist e dirigent dil chor cecilian. El ha giu buna tradiziun musicala, havend gia siu bab ediu e promoviu ediziuns de canzuns per nossas scolas. Murezi era dotaus cun gronds talents musicals e componescha senza pli gronds studis in triep canzuns originalas. Denter auter eis el in dils emprems che emprova de componer il text temerari *Il pur suveran* da G. A. Huonder. Sia biala canzun *Al Péz Mundaun*, e cunzun *Mia Flur* (Sin ina verda prada), ein daventadas popularas e cantadas savens aunc ozildi. Era *P. Baseli Carigiet*, enconuschent linguist, edescha 1878 canzuns per las empremas classas.

In remarcabel representant della canzun romontschà ei stau Sur *Alfons Stoffel* de Val Sogn Pieder (1865–1911). Gia da student empren el cun tschaffen romontsch e pastorescha silsuenter per gronda part de sia veta en pleivs romontschas. Schegie autodidact, sededichescha el cun premura ed inschign alla composiziun. Formalmein ei forsa buca tut reussiu perfectamein; beinduras eis el in tec complicaus. Hans Erni relata en ina brev ch'el selamentavi pruamein de buca haver il suc-

cess giavischau cun sias canzuns. En ina composiziun surpren l'aveina musicala populara, e cun quella stat el ferm e salv en nossa memoria. Igl ei la canzun *Als Romontschs* (Lai ti pintga cumpignia). Stoffel ha era ediu collecziuns per scolas e chors virils, 1896 *Alla giuventetgna*, 1910 *Dal Mundaun*. – En connex cun Maggi, Stoffel ed auters astgein nus buca emblidar de menziunar *Gion Pitschen Voneschen* ch'ei de nies saver buca staus componist da num, mo ha promoviu el temps tumpriv de nossa canzun quella sublima cultura sco dirigent e surtut sco editur de canzuns per nossas scolas. Quellas canzuns han aunc oz tradiziun ella generaziun pli veglia de cantadurs e cantaduras. Ses fascichels ein compari dals 1882–1887. El ei sefatgs meriteivels cun bunas traducziuns e pliras poesias romontschas. – Cun *Balzer Fidel Arpagaus* ensemen edescha 1882 *Rest Solèr* (1850–1932) in cudisch de canzuns per las classas superiuras. Nus alleghein Solèr en emprema lingia pervia de ses remarcabels texts ch'el ha furniu a divers componists. En quei connex eis ei forsa dueivel de remarcar che buca mo ils componists hagien adina puspei scaffiu e stuiu scaffir agens texts, mobein che biars poets e scribents hagien savens giu il tschaffen ded edir canzuns. Quei vala era per ils dus pli gronds furniders de poesias per composiziuns: *Alfons Tuor* e *Flurin Camathias*. Mo era in Sur *Luis Simonet*, plevon ad *Alvaschagn*, gie perfin Sur *Carli Fry* ein stai editurs de cudischs de canzuns.

Cun l'ovra monumental de Caspar Decurtins entscheivan ils Romontschs a s'animar per las tradiziuns popularas. Denter biars auters vegnan era *S. Loringett* e *Tumasch Dolf* tratgs viaden da quell'unda marvigliusa. Tumasch Dolf entscheiva a sfugliar el ravugl de nies pievel suenter fastitgs de canzuns popularas. Cun fin sentiment musical suonda Dolf quella via si'entira veta. 1924 compara la *Stiva de filar*, che cuntegn ina part de sia rimnada. Ellas ein arranschadas per differents chors e cun accumpignament de clavazin. Nundumbrevilas ein sias canzuns rimnadas, e sper Hanns in der Gand ei Dolf in dils pli meriteivels e dils pli serius ed exacts nodacanzuns de nies temps. Mo Dolf ha era componiu sez. Tenor siu patertgar e sia tenuta naturala sto la canzun romontscha surtut esser sempl e

melodiusa. Aschia ein pliras de sias canzuns daventadas popularas sco p.ex.: *Schi lunsch naven stos jeu uss star*, miedi che vul exprimer la melanconia ed il schar encrescher dils emigrants ell'America. Dolf ha denton era la facultad della canzun pli greva, che pretenda depli tecnica. Nus alleghein la famosa *Canzun dils zagrenders*. Pliras ediziuns per chor viril e mishedau fan buns survetschs a nos chors, mo sia pli gronda atenziun ed attaschadadad ha el regalau alla scola e sia canzun. Sper quella ein ses giugs musicals *Ad acla* e *Sibilla* ed auters de gronda muntada. El ha luvrau savens en cuminonza de *Gian Fontana*. Quels dus nums ein nunseparabels. Da sia plema vein nus il pli prezios scazi musical che nossas scolas possedan.

Igl onn 1924, igl onn della Ligia Grischa a Trun, resplenda tut anetgamein il num d'in giuven componist e musicher de professiun, *Duri Sialm*, cun in festival voluminus: La Ligia Grischa. Sco a siu temps *Otto Barblan* culla Tgalaveina, reussesch'ei era a Duri Sialm de scaffir cheu in'ovra imposanta originala. Barblan ei staus in dils principals magisters de Sialm a Genevra. Dal festival de Tgalaveina 1899 a Cuera era semarmentiu neuadora la renomada himna: *Ferma stai patria!* A Trun 1924 serepeta ina semeglionta cristallisaziun musicala, reussend a Duri Sialm sia enconuschenta canzun: *Schi ditg che stattan cuolms e vals*. Sper sia *Ligia Grischa* lein nus aunc menziunar l'oreifra canzun *L'Olma*, cun in text de valur da Carli Fry. Si'ovra magistrala ed ina dellas pli madiradas ei senza dubi la cantada *Benedetg Fontana*, text da *Gion Cadieli*. Quella composiziun pli voluminusa per chor viril, clavazin u orchester, ha giu grond success en tiara romontscha ed ordeifer. In musicist de professiun vul denton era scaffir autras fuormas e specias musicalas. Era da quellas ha Sialm realisau. En quei liug vein nus de tractar la canzun chorila. Si'ovra entira: sonatas per clavazin, messas, ovras orchestralas e canzuns artisticas per ina vusch e clavazin etc. vegn senza dubi a vegnir undrada enzacuras pli detagliadamein.

La *Ligia Grischa a Glion* ei stada dapi sia fundaziun 1852 la gronda mussadra en fatgs de cant en Surselva. La rigurusa historia demuossa quei adina puspei. 1864 ha ella cantau a Berna sin palancau federal l'emprema canzun original romontscha

cun grond success, numnadamein *A Trun sut igl ischi*. Ils dirigents della Ligia Grischa stuevan esser qualificai e satisfar ad in chor d'elita de vallada. Els ein adina stai pli u meins norma per ils auters chors, en concerts e sin fiastas. La L. G. steva per in onn sut la bitgetta de *Ser Gion Martin Darms*, ch'in remarcabel jester, secasaus sco magister digl institut Gartmann a Schluein epi a Glion, surpren 1853 la direcziun della Ligia Grischa per 2 onns. Igl ei *Johann Conrad Tobler* (1812–1880). En sia scartira *Schule des Lebens* 1867, raquenta el en il capetel diesch: *Der Reallehrer oder drei Jahre im Oberland*, sia sort de quest mund en moda sincera, mo temprada e sublima. Oriunds de Lutzenburg (Appenzell), era quei fin um de tut auter temperament e character che nos robusts Sursilvans. Sia canzun *Al Mundaun* ha el dedicau alla Ligia Grischa. Ella ei oz enconuschenta cun il text de Hans Erni *Il cant dil pastur*. Secapescha che quei um della bassa ha componiu bia canzuns tudestgas, che era la Ligia Grischa ha cantau sin fiastas cun grond success. – De tut outra temprada ei il musicist de professiun *Giusep Castelberg* de Castrisch (1882–1942) staus. El era feagl de Tomasch Castelberg che ha dirigiù la Ligia Grischa quasi nuninterruttamein da 1888–1914. Schegie setratgs baul a Turitg e Langenthal, ha Giusep Castelberg mai emblidau sia patria ed era buca la L. G., alla quala el compona denter auter canzuns per treis fiastas federalas, 1905 per Turitg *La lavina de Graveras*, text da G. C. Muoth, 1912 per Neuschatel *La tuor e tempiasta*, text da Flurin Camathias, 1922 per Lucerna *Himni alla primavera*, text d'Alfons Tuor. – En stretgas relaziuns cun la Ligia Grischa e cun nos cantadurs della Surselva ein stai plirs auters dirigents della Ligia Grischa. Nus menzionain il renconuschiu componist e dirigent engiadines *Robert Cantieni* (1873–1953). El ei enconuschents en Surselva e cunzun cun sia *Chara lingua da la mamma* e cun la *Guardia Grischuna*. Speciala simpatia en Surselva han ils dus dirigents dils davos decennis della Ligia Grischa, *Hans Lavater* ed il hodiern *Walther Aeschbacher* gudiu.

Lur canzuns de fiastas federalas ed autras vegnan cantadas adina puspei. Els han era giu ina considerabla influenza sco oreifers dirigents e mussaders de cant en tiara romontscha. E

sche nus vein menzionau J. Heim sco empren componist de canzuns romontschas per la Ligia Grischa, sche astgein nus buca tralaschar ded allegar *Carl Attenhofer* a Turitg che ha componiu 3 vigurus texts originals da G. C. Muoth 1886, 1893 e 1899 per las fiastas federalas de Sogn Gagl, Basilea e Berna.

Tochen dacheu vein nus considerau quasi mo ils merets dell'emprema generaziun e de lur directa suite de componists romontschs e de jasters, tuts cul grond anim de renovaturs, de construiders dil baghetg, enten il qual la canzun romontscha dueigi progressar, semodificar, s'enrihir e crescer. Ils continuaders ded oz ein perschudi de lur gronda missiun, mo scarts ei lur diember en vesta alla lavur che spetga, al basegns hodiern. Per la Surselva lein nus menziunar en emprema lingia *Giusep Maissen* de Mustér, sesents a Cuera. Sper in tshuppel canzuns pli grevas ha el beinduras capiu de tucrar il tun popular. Sias canzuns ein de perfetga structura. La composiziun *Tschiel nocturn* (Ina notg de clara glina), text da G. Disch, astg'ins numnar in juvel enteifer nossa litteratura musicala. – In bien num de componist posseda era *Giusep Huonder* de Mustér. Per siu bien chor viril ha el componiu differentas canzuns che han anflau gronda atenziun era en autras cuntradas. Igl ei de sperar che la nova ediziun della Guardia Grischuna anfli spazi per sia prestaziun. Cun *Eduard Lombriser* a Trun numnein nus in giuven componist de vaglia ed enconuschents cun sia canzun *Il signun*, text da Sur G. B. Sialm. El e Huonder ein s'occupai intensivamein era culla canzun per nossas scolas. – Il davos temps ei *Emil Alig*, oriunds de Sursaissa tudestga sefatgs enconuschents a Glion cun diversas canzuns per chor viril, 1957 cun sia *Cantada festiva*, plaid da Donat Cadruvi (La poesia della veta), e cun remarcabla musica instrumentala. Medemamein enconuschentas a tuts nos chors ein las canzuns da *Conrad Bertogg* de Castrisch, sesents a Tavau. El ha entschiet a siu temps cun canzunettas de scola ed ei lura arrivaus en mi-geivla meditaziun a composiziuns per chor viril. Sias composiziuns pli recentas ein rehas en novas ideas e savens cun ferm accents. Nus numnein en quei connex *Il fravi*, text da G. M. Nay.

Sche nus lein seretener in mument e far ina cuorta bilanza, fageinsa ca pauc curvien d'anflar denter ils componists numnai tochen ussa la gronda part scolasts. Els han gudiu sco seminarists empau teoria e pratica musicala, daventai suenter dirigents en scolas ed en vischnauncas, drovan els traso niev material musical e daventan savens, suenter studis specials, nos portabandieras musicals. Nus savessen numnar en quei connex aunc ina partida nums che han ina gada u l'otra scaffiu canzuns. Igl ei mo donn ch'ei daguota mo schi da rar!

Il musicher il pli en vesta ariguard la musica pli moderna ei senza dubi *Benedetg Dolf*. En sias composiziuns, instrumentalas e vocalas, anfla il versau musicist de professiun tuns novs e beinduras gagliards. Sias canzuns dattan beinduras de lignar a nos chors! Denter ils componists romontschs eis el bein il pli modern. In pass vinavon sin quella via fa buca donn, il cuntrari! Benedetg Dolf ha denter auter era giu la curascha de componer la greva viarva de Muoth *Stai si, defenda!* Da sia plema astgan ils Romontschs segiramein spitgar ovras de vaglia, era per nies cant popular.

Per la part surmirana che ha naturalmein ditg fatg diever della canzun sursilvana, astgein nus numnar *Andreia Steier*, che ha promoviu la canzun de scola e populara. La canzun religiosa ha a siu temps Sur *Giatgen Battaglia* promoviu culla emprema ediziun della Cecilia 1917. Recentamein edescha Sur *Duri Lozza* cudischs de cant religius per Surmeir. Il representant il pli characteristic ei denton *Gion Duno Simeon*, ch'ins astga numnar il Dolf della canzun surmirana. Sper versau scribent eis el era sededicaus baul alla canzun pli leva per nos chors, s'interessaus della canzun populara cun buns arranschaments per chors e per scolars. *Alarm* ed autras composiziuns dattan era perdetga de forza ritmica, de gronda musicalitad e de fuorma serrada e concisa. – *Andrea Augustin*, in auter Surmiran. Naschius 1905 a Murmarera, sededichescha el cun tschaffen alla canzun romontscha. *L'Alp dormulenta* cun in text da Giatgen Uffer, ha gudiu la simpatia de nos cantadurs. Era il scribent *Gion Peder Thöny* de Stierva, ussa a Basilea, ei beinduras s'entusiasmaus cunzun per la canzun populara de siu vitg, ha arranschau talas per chors, denter auter della Consola-

ziun. El ha denton era scaffiu composiziuns originalas per chor viril. Duas han anflau gurbida ella Guardia Grischuna: *Partenza dellas scualmas* ed *Il semnader*.

Sper ils scolasts ora silla tiara, han cunzun era instructors de musica en instituts pli gronds, de scolas medias, luvrau nunstunclenteivlamein per la canzun romontscha. Ils professers della scola cantunala ein per part vegni numnai. D'aschunscher fussen in professor *A. Grisch* che ha denter auter tschentau gia 1882 *A Trun sut igl ischi* en treis vuschs per nossas scolas. Era professers buca romontschs alla scola cantunala sco per semeglia *Emil Christ*, *Wilhelm Steiner*, *J. A. Held* han scaffiu canzuns romontschas. Per la claustra de Mustér ha giu speciala muntada *P. Leo Kunz* O. S. B. (1871–1935). El ei segidaus cul pievel romontsch cun dar cussegls cunzun en fatgs ded orglas. El ha era componiu pliras canzuns romontschas, per semeglia in *Ave Maria* e *La Primavera*. En quei connex astgein nus era menziunar in um ch'ei gia gleiti 50 onns a Zug, *Gieri Giusep Montalta*, oriunds da Murissen. Sia composiziun dil text *Al pievel romontsch* fa pulitas pretensiuns a nos chors. Igl ei ordvart interessant de paregliar il *Stai si, defenda* da Montalta cun quel da *Benedetg Dolf*, che representa ina generaziun tut differenta.

Nus essan alla fin de nossas consideraziuns. En emprema lingua vein nus risguardau la Surselva ed igl intschess renan. L'Engiadina ha sia atgna historia musicala e segloriescha medemamein de gronds representants della canzun romontscha. Els han in *Otto Barblan*, in *Robert Cantieni*. Impuls per la canzun populara ha dau il rimnader *Peider Linsel*, grond sribent engiadines. Nus numnein vinavon *L. Biert*, *E. Töndury*, *N. Vonmoos*, *Armon Cantieni* e biars auters componists oz zun apprezzai. – Nundumbreivels ein ils componists della Svizzeratudestga ed era della franzosa e taliana che han gronda art e part dalla historia musicala romontscha. Senza quei agid fuss nies moviment per tocs staus paupers ed era oz buca pusseivels. Nus lein mo numnar enzacons: *Ignazi Heim*, *Carl Attenhofer*, *A. Denéréaz*, *Otto Kreis*, *Willi Rössel*, *Hans Lavater*, *Walther Aeschbacher*, *Bröechin*, *Jean Binet*, *E. Schweri*, *A.-E. Cherbuliez* etc.

Sche nus dein in'egliada anavos els 100 onns vargai: tgei entschatta disviada, magra e paupra, tgei bi svilup e tgei carschen e bi resultat per l'entschatta della secunda mesadad dil 20avel tschentaner? Cun agid de poets e componists jasters e dumia-
stis ei la canzun tudestgonta dell'entschatta setransformada, s'enfirmida, seromontschada, daventada *romontscha*. Ella representa oz en sia treidubla fuorma in impurtont factur el ravugl dil manteniment de nies lungatg e de nossa cultura romontscha.